

ערב הסעודית וישראל: נורמליזציה בקצב המדבר

יואל גוז'נסקי | 14 באוגוסט, 2022 | גיליון 1633

בשנים האחרונות ניכר בערב הסעודית שינוי משמעותי, אם כי הדרגתי ואיטי, ביחס לקשרים עם ישראל. אמנם יש איתותים לפשרות אפשריות מצידה ביחס לקשר עם ישראל, אך מוערך כי התחממות אפשרית ביחסים תהיה במודל שונה מהסכמי אברהם. ערב הסעודית בחרה בקשר עם ישראל כאופציה אסטרטגית, אך נורמליזציה מלאה צפויה בראייתה רק עם התקדמות לפתרון הסוגייה הפלסטינית. ניסיון להאיץ בממלכה לחמם יחסים עם ישראל בטווח המיידי, ובוודאי לתת פומבי לקשרים הקיימים, עלול לפגוע בסיכויי המהלך. בשלב זה, דווקא הישגות סעודית "במדרון אחורי" בסוגיית הנורמליזציה, תוך סיוע מאחורי הקלעים לחימום יחסי ישראל עם מדינות ערביות ומוסלמיות, היא האופציה העדיפה.

ביקור הנשיא ביידן בישראל ובערב הסעודית ביולי 2022 העלה שוב את סוגיית נרמול היחסים בין שתי המדינות לסדר היום. עוד ב-2020 ניכר היה שריאד פועלת במעין "[נורמליזציה זוחלת](#)" להכשיר את הקרקע לתהליך, שבסופו תתאפשר פתיחות גוברת מצידה ביחס לישראל. בזמן שחלף, התחלף ממשל בארצות הברית, בין ארצות הברית לאיראן נפתח משא ומתן על חזרה להסכם הגרעין, בישראל מכהנת ממשלה שונה והועמקו הקשרים בינה לבין מדינות מרכזיות באזור במסגרת הסכמי אברהם – התפתחויות שנודעת להן השפעה על עמדת ערב הסעודית ליחסים עם ישראל.

בעיקר מאז נכנס בן-סלמאן לתפקידו כיורש עצר, ניכר שינוי הדרגתי ואיטי בממלכה ביחס לשאלת היחסים עם ישראל וקיימים איתותים לפשרות אפשריות בעניין. בין השאר דווח על מעורבות גוברת של [הסקטור הפרטי](#) בישראל בעסקאות בתחום הטכנולוגיה והחקלאות בממלכה ואף על ריבוי פגישות בין גורמי ביטחון ישראלים וסעודים במטרה להדק את שיתוף הפעולה המודיעיני-אופרטיבי בין המדינות. עם זאת, לשם מתן פומבי ליחסים וכדי לאפשר את הרחבתם יהיה על בית המלוכה הסעודי להתגבר על רגישויות פנימיות וחיצוניות כאחד, הקשורות בין השאר לאופי הייחודי של הממלכה, ולהן השפעה על מעמדה, בעיקר כשומרת המקומות הקדושים לאסלאם, ואף יציבותה. ערב הסעודית תמכה "מבחוץ" בהסכמי אברהם ובכיריה, בראשם יורש העצר מחמד בן-סלמאן, מתבטאים באופן מתון יותר מאשר בעבר כלפי ישראל. הגם שעדיין נותרו חסמים בפני שינוי מהותי בעמדת ריאד לגבי נורמליזציה:

¹ המחבר מודה למנהל המכון, אלוף (מיל.) תמיר הימן, על הערותיו המועילות

א. **היחסים עם ארצות הברית - חיזוק היחסים עם ארצות הברית** הוא אינטרס סעודי עליון, הקשור גם למעמדו של בן-סלמאן מבית. בשנים האחרונות ניכר ספק בקרב האליטה הסעודית לגבי מוכנותה ארצות הברית לעמוד לצדה בעת שאינטרסים סעודיים מאוימים, בעיקר בקשר לאיראן. יתכן שהסעודים שומרים פשרות אפשריות מול ישראל כתמורה לשינוי גישה כלפי הממלכה מצד וושינגטון, שיכלול בין השאר ביטחונות מול איראן ופתיחת דף חדש עם בן-סלמאן, הצפוי לבסס לגיטימציה לשלטונו. לכן, יש להמתין ולראות האם ימומשו הבנות שאליהן הגיעו ארצות הברית וערב הסעודית בעת ביקור הנשיא ביידן בממלכה: המסר המרכזי שביקש הנשיא ביידן להעביר בפסגת המנהיגים (GCC+3) שנערכה ביולי 2022, בעת ביקורו בערב הסעודית, היה כי ארצות הברית חוזרת ולוקחת על עצמה תפקיד של הובלה ואף תיווך אזורי, על חשבון סין ורוסיה שפעלו בשנים האחרונות לחיזוק אחיזתן באזור. מסר זה נתקל בספקנות מצד המשטרים הערביים, שאינם משוכנעים שוושינגטון הפנימה את המצוקות האסטרטגיות שלהן, בעיקר ביחס לאיראן, וכי היא מוכנה להשקיע בשמירה על האינטרסים שלהן. בראייתן, המסר שהעביר הנשיא ביידן משקף אינטרס אמריקאי מידי - צורך למתן את מחיר הנפט. עדיין, הסעודים ביקשו לאתחל מחדש את יחסיהם עם ארצות הברית, תוך הגברת שיתוף הפעולה הביטחוני וקבלת ערבויות אמריקאיות בהקשר האיראני, כתנאי לשיתוף פעולה שלהם בריסון חתירתה של סין להרחיב את נוכחותה באזור. לישראל מצידה אינטרס באוריינטציה ערבית פרו-אמריקאית, משום שהקשר בין מדינות ערביות לבין וושינגטון משליך ישירות על יכולות/נכונות להתקדם בנורמליזציה מול ישראל.

ב. **הסוגייה הפלסטינית - במאס 2022 אמר** בן-סלמאן ש"ישראל לא נתפסת כאויב אלא כבעלת ברית פוטנציאלית... אם כי יהיה עליה לפני כן לפתור את הבעיות עם הפלסטינים". מנגד, אביו, המלך סלמאן, אווז בעמדה מסורתית יותר כלפי ישראל ושאלת הסכסוך, והוא קושר בין נורמליזציה עם ישראל לבין עמידת ישראל בפרמטרים של יוזמת השלום הערבית. ערב ביקור ביידן בממלכה **הדגיש** שר המדינה לענייני חוץ, עאדל אל-ג'ובייר, את מחויבות ההנהגה הסעודית ליישום יוזמת השלום הערבית ולהקמת מדינה פלסטינית שבירתה במזרח ירושלים: "הבהרנו שהשלום מגיע בסוף התהליך, לא בתחילתו". יודגש כי גם עמדה זו משאירה לממלכה מרחב תמרון לצעדי נורמליזציה איטיים ובהיקף קטן, לפני פתרון מלא מול הפלסטינים. סביר שתוצאה לראות, בוודאי כתנאי קשרים רשמיים עם ישראל, לפחות תחילת דיאלוג ישראלי-פלסטיני - ולו כאליבי להתקרבות מדודה לישראל. יתכן שהשוני המשתמע במסרים מבטא רצון לשמר מרחב תמרון, כשאמירותיו של בן-סלמאן מכוונות יותר לדעת הקהל האמריקאית. בכל מקרה, צפוי שהסבירות לנורמליזציה עם ישראל תעלה לאחר מות סלמאן ובה בעת מוערך שעמדת בן-סלמאן תושפע גם מהבנתו את משמעות ההתקרבות לישראל ללגיטימציה הפנימית למינויו.

ג. **שינוי פנימי נדרש** - מעבר לפוליטיקה הפנימית בערב הסעודית, עולה השאלה עד כמה החברה הסעודית, השמרנית ברובה, פתוחה לנורמליזציה עם ישראל. בשנים האחרונות, למעט ביקורת מסוימת, החברה הסעודית ידעה להכיל מהלכי שינוי חברתיים וכלכליים משמעותיים. עם זאת, אין להסיק מכך שמתן פומבי ליחסים עם ישראל, ובוודאי חתימה על הסכם נורמליזציה עמה, יזכה לתמיכה כזו, בעיקר בקרב זרמים סלפים, שלהם עדיין מעמד משמעותי. אמנם באחרונה ניכר שיח [סובלני](#) יותר כלפי היהדות, שתכליתו לבחון את תגובת הרחוב ולהחדיר מסרים של דו-קיום לשיח הציבורי, אך מאמץ זה נתקל בביקורת, אמנם בעיקר מגולים סעודים, ברובם מתנגדי משטר, לא מהאזרחים החוששים להביע בגלוי דעות המנוגדות לאלו של בית המלוכה. דעת הקהל נותרה ברובה נגד נורמליזציה עם ישראל: לפי סקרי דעת קהל שהתפרסמו באחרונה, כ-80 אחוזים מאזרחי הממלכה [מתנגדים](#) להסכמי אברהם, הגם שישנה פתיחות מסוימת לקשרים עסקיים עם ישראלים. בכל מקרה, מוערך כי ככל שבן-סלמאן יחוש כי בכוחו לשלוט בשיח הציבורי, כן יגבר ביטחונו לנקוט צעדי התקרבות לישראל.

ד. **מעמד בעולם המוסלמי** - עניין זה הוא אינטרס עליון עבור ערב הסעודית, העלולה להיפגע מביקורת כלפיה מצד גורמים, דוגמת איראן, המבקשים לנכס את הנושא הפלסטיני ולנגח אותה באמצעותו. שיפור יחסי הממלכה עם קטר וטורקיה עשוי למתן ביקורת חיצונית לשיפור היחסים בינה לבין ישראל; בשל משקל הממלכה בעולם המוסלמי, הסכם עמה יעניק "הכשר דתי" ליחסים ועם ישראל וסביר שאף יאפשר לישראל לשפר יחסים עם העולם המוסלמי בכללו.

ה. **איראן** - האיום שמציבה איראן למדינות האזור היה לאורך השנים בסיס להתקרבות שקטה בין ישראל לערב הסעודית, הגם שישאל מדגישה את האיום הגרעיני בעוד ערב הסעודית רואה באיראן כוח החותר להגמוניה אזורית ומדגישה את הטילים וכלי הטיס הבלתי מאוישים של איראן ושלוחיה כאיום המאתגר אותה ביותר בעת הנוכחית. הקשר עם ישראל נושא בחובו יתרונות לממלכה: תיאום ברמה המדינית-אסטרטגית מול אתגרים משותפים; סיכול איומים ברמה המודיעינית-אופרטיבית ובכלל זאת גישה לטכנולוגיה ישראלית, רלוונטית להגנה מפני טילים. אמנם קשר עם ישראל עשוי לבצר את דימוי ההרתעה הסעודי מול איראן, אך בקרב מדינות ערב ה"פרגמטיות" קיים חשש מלהיתפש כמשמשות מעין "בסיס קדמי" ישראלי. ערב הסעודית, המקיימת דיאלוג מתמשך עם איראן, אינה יוצאת דופן בהקשר זה.

נראה שערב הסעודית תמשיך להכשיר בהדרגה את הקרקע לפתיחות רבה יותר ביחסים עם ישראל, גם אם במודל שונה מזה של הסכמי אברהם, הן בעומק הפתיחות והן בקצב השינוי. בהתאם למדיניות הסעודית, בעת ביקור הנשיא ביידן במזרח התיכון הודיעה רשות התעופה הסעודית, שבכפוף לאמנת שיקגו מ-1944, היא תאפשר מעתה גם למטוסים ישראליים לחלוף בשטחה האווירי. ההודעה נוסחה באופן [עמום](#) והוצגה כצורך לאומי-כלכלי לשיפור הקישוריות

האווירית של הממלכה (Hub) והיא למעשה הרחבה של ההיתר שיש למטוסים ישראלים לטוס במרחב האווירי הסעודי לאיחוד האמירויות ולבחריין. עם זאת, סגן שגריר ערב הסעודית לאו"ם, מחמד אל-עטק, [הדגיש](#) בדיון של מועצת הביטחון שעסק בנושא הפלסטיני, כי מתן אפשרות למטוסים ישראלים לעבור בתחום האווירי של הממלכה אינו צעד בכיוון של נורמליזציה. צעד נוסף שיש הרואים אותו כקשור לנורמליזציה הוא ההסכם הסעודי-אמריקאי על עזיבת כוח המשקיפים הרב לאומי בסיני (MFO) את האיים טיראן וסנאפיר (שמצרים השיבה לריבונות סעודית ב-2017) והצבת מערכת מצלמות שתמלא את מקום הכוח ותמשיך להבטיח את חופש השיט במיצרי טיראן.

המסקנה מהתהליך שהוביל להסכמי אברהם היא, שבהינתן התמריץ והלחץ המתאימים, מדינות המפרץ עשויות לנקוט צעדים החורגים מהקונצנזוס הערבי וגם מעמדותיהן בהקשר הפלסטיני. לכן, ייתכן שריאד תקדם את יחסיה עם ישראל ללא קשר ישיר להתקדמות בערוץ הישראלי-פלסטיני אלא ביחס לתמורות שתקבל מארצות הברית. ואכן, ליחסים בין וושינגטון לריאד, ויותר מכך - לקשב אמריקאי ולהובלה אמריקאית את הנורמליזציה במזרח התיכון יש חשיבות מכרעת. אם ההנהגה הסעודית תעריך שהתקרבות לישראל תסייע לה להדק את יחסיה עם ארצות הברית, לשפר את הדימוי הקיצוני שדבק בה ולזכות בדיבידנדים כלכליים ומדיניים, היא עשויה ללכת עוד צעד לקראת ישראל.

המשכם והרחבתם של הסכמי הנורמליזציה הקיימים חשובים לקשר בין ירושלים לערב הסעודית, בין היתר משום שהם אמורים להעניק הכשר להצטרפות מאוחרת אליהם. ואולם, דווקא הישארות "במדרון אחורי" תוך סיוע מאחורי הקלעים לחימום יחסי ישראל עם מדינות ערביות ומוסלמיות, עדיפה לריאד בשלב זה. דחיפה לקידום ולהחצנת הקשרים ובוודאי הפיכתם לסוגיה פוליטית פנים-ישראלית, כפי שאירע סביב ביקור הנשיא ביידן במזרח התיכון, ייצרו ציפיות לא-ריאליות, יגבירו לחץ על הסעודים ויפגעו בתהליך. למרות שערב הסעודית עוברת בשנים האחרונות שינויים חברתיים-תרבותיים לא מבוטלים, שאלת היחסים עם ישראל נותרה עבודה קשורה למעמדה ואף יציבותה. לכן, בעת הנוכחית, הסכם נורמליזציה מלא נתפס בממלכה כצעד רחוק מידי.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט